

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

**תוכנית שלבים למתן שירותי חינוך לילדים חולים בביתם –
שעות הוראה ופיקוח על ניצולן**

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 9195015

טל': 02 - 6408240 / 1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כ"ג בטבת תשע"ט

31 בדצמבר 2018

כתיבה: אתי וייסבלאי

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת דברי הכנסת

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

תמצית

ילדים חולים המרותקים לביתם זכאים לפי חוק חינוך חינם לילדים חולים, התשס"א–2001, לשירותי חינוך בביתם. שירותים אלה ניתנים מינואר 2015 באמצעות תוכנית שלבים המופעלת על ידי זכיון שנבחר במכרז. לקראת דיון ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בתקנות חינוך חינם לילדים חולים (תוכנית חינוך לילדים מאושפזים וילדים חולים), התשע"ח–2018, יוצג במסמך זה מידע על הוראות משרד החינוך בדבר פעילות תוכנית שלבים ונתונים על התוכנית, תוך התמקדות בשעות הוראה בתוכנית, בניצולן ובפיקוח משרד החינוך על שירותי החינוך הניתנים במסגרת התוכנית. המסמך נכתב לבקשת חה"כ אורלי לוי-אבקסיס וגרסה קודמת שלו הוגשה לחה"כ ב-29 בנובמבר 2018.

בין הממצאים המרכזיים שבמסמך זה:

- ❖ בחוק חינוך חינם לילדים חולים נקבע כי שר החינוך יפרסם תוכנית ליישום החוק עד לשנת 2005. בפועל הוגשו תקנות לפי חוק חינוך חינם לילדים חולים, שבהן נקבעה תוכנית חינוך לילדים חולים והוגדרו שעות ההוראה, הטיפול הפארה-רפואי והסיוע בתוכנית, וכן הגורם המפקח על התוכנית לאישור ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת רק בדצמבר 2018. בהיעדר תקנות, הסדיר משרד החינוך את יישום חוק חינוך חינם לילדים חולים, באמצעות חוזר מנכ"ל, הנחיות לבתי ספר, הוראות ומכרז שבו התקשר עם זכיון תוכנית שלבים.
- ❖ בשנת הלימודים תשע"ח (2017–2018) למדו בתוכנית שלבים 2,380 תלמידים, ובהם 580 תלמידי חינוך מיוחד. שיעורם של תלמידי חינוך מיוחד בתוכנית גדל מ-16% בשנת תשע"ו (2015–2016) (430 מתוך 2,652 תלמידים) ל-24%. בד בבד, קטן מספרם של תלמידי החינוך הרגיל בכ-20% (מ-2,222 בתשע"ו ל-1,800 בתשע"ח).
- ❖ מספר שעות ההוראה הכוללת בתוכנית בשנת הלימודים תשע"ח – 268,940 – ובהן 254,691 שעות הוראה בבית התלמיד ו-14,249 שעות הוראה מרחוק. כמו כן, ניתנו לתלמידים בתוכנית 29,361 שעות טיפולים פארה-רפואיים ו-202,655 שעות סיוע פרטני. מספר שעות ההוראה בתוכנית גדל מאז שנת הלימודים תשע"ו בכ-11% – מספר שעות הטיפול גדל בכ-121% ומספר שעות הסיוע גדל בכ-124%.
- ❖ בשנת הלימודים תשע"ח היה תקציב התוכנית כ-57 מיליון שקלים – גידול של כמעט פי שלושה לעומת שנת 2012. התקציב שאושר לשנת 2019 הוא כ-65 מיליון ש"ח. בשנים קודמות, ביצוע התקציב היה גבוה בכ-15% – עד 30% מן התקציב המקורי.
- ❖ מספר התלמידים בתוכנית בספטמבר ובאוקטובר 2018 ומספר שעות ההוראה שניתנו במסגרתה נמוכים במעט לעומת אותם חודשים בשנת 2017. בייחוד בעניין תלמידי החינוך הרגיל בתוכנית. מדיווחים על תלמידים שלא קיבלו את כלל השירותים שלהם הם זכאים עולה כי בחודשים ספטמבר ואוקטובר 2018 יותר מ-10% מתלמידי חינוך מיוחד בתוכנית לא קיבלו את מלוא השעות של הטיפולים הפארה-רפואיים שהיו זכאים להם על פי התוכנית האישית שהוכנה בעבורם.
- ❖ משרד החינוך אחראי לפי חוק למתן שירותי חינוך לתלמידים חולים בביתם, אך אופן הפיקוח על מתן שירותים אלו לא הוגדר במפורש בחוק או בהוראות משרד החינוך שבהן הוסדר יישומו. על פי משרד החינוך, הוא מפקח על יישום החוק באמצעות קבלת דוחות ביצוע מפורטים מן הזכיון וקיום ישיבות עבודה סדירות עימו. מומחיות תחום ילדים חולים, הפועלות במתיאיות, עומדות בקשר עם הורים התלמידים החולים והמסגרת החינוכית ומסייעות במקרה הצורך בעבודה מול הזכיון.

1. מבוא ונתוני רקע על התוכנית

בחוק חינוך חинם לילדים חולים, התשס"א-2001, נקבע כי על משרד החינוך לספק חינוך חинם לילדים מאושפזים וילדים חולים.¹ על האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך מוטלת האחריות ליישום החוק.

שירותי החינוך לילדים חולים המרותקים לביתם ניתנים מאז שנת הלימודים תשס"ה (2004–2005) באמצעות התקשרות עם גורם חיצוני. מינואר 2015 הם ניתנים באמצעות חברת "קדימה מדע", שזכתה במכרז של משרד החינוך שנערך ביוני 2014.² החברה מפעילה לצורך זה את התוכנית "שילבים" – שירותי חינוך לילדים חולים בביתם.³

בסעיף 2(א) לחוק נקבע כי שר החינוך, בהתייעצות עם ועדת החינוך של הכנסת, יקבע תוכנית למתן חינוך לילדים מאושפזים וילדים חולים עד ל-30 באפריל 2005, וכן כי השר רשאי להתקין תקנות לביצוע החוק. באוגוסט 2018, לאחר דרישות חוזרות של ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, פרסם משרד החינוך להערות הציבור תזכיר תקנות חינוך חинם לילדים חולים (תוכנית חינוך לילדים מאושפזים וילדים חולים), התשע"ח-2018.⁴ בטיטת התקנות מוסדרים לראשונה אופן יישום החוק, זכאות תלמידים לשעות הוראה, טיפול וסיוע פרטני במסגרות והפיקוח על יישום החוק.⁵ בדצמבר 2018, בעקבות דרישת יו"ר ועדת החינוך של הכנסת, הוגשו התקנות לאישורה.

בהיעדר תקנות, יושם החוק בשנים 2015–2018, על פי חוזר מנכ"ל משרד החינוך – "נוהל מתן תמיכה לימודית לתלמידים חולים בבתיהם באמצעות ספק משרד החינוך", מכרז משרד החינוך, שבאמצעותו התקשר המשרד עם הזכייך והנחיות שמפרסם האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך מדי שנה. הגדרת השירותים הניתנים לתלמידים חולים בביתם באמצעות הוראות אלו אינה מקיפה וברורה מספיק, אינה שקופה לציבור ולעיתים יש בה סתירות, כפי שיפורט להלך בעניין שעות הוראה, טיפול פארה-רפואי וסיוע לתלמידים בתוכנית.

1.1. נתונים על תלמידים בתוכנית, שעות הוראה ותקציבי התוכנית

בשנת הלימודים תשע"ח (2017–2018) למדו במסגרת התוכנית 2,380 תלמידים, ובהם 580 תלמידי חינוך מיוחד. מאז שנת הלימודים תשע"ו (2015–2016), שהיא השנה הראשונה לפעילות הזכייך, מספר התלמידים הכולל בתוכנית ירד ונד בדד מספר תלמידי החינוך המיוחד בתוכנית גדל. בשל כך, בעוד בשנת הלימודים תשע"ו היו תלמידי החינוך המיוחד כ-16% מן התלמידים בתוכנית, בשנת הלימודים תשע"ח הם היו 24% מהם. פירוט הנתונים בתרשים שלהלך:⁶

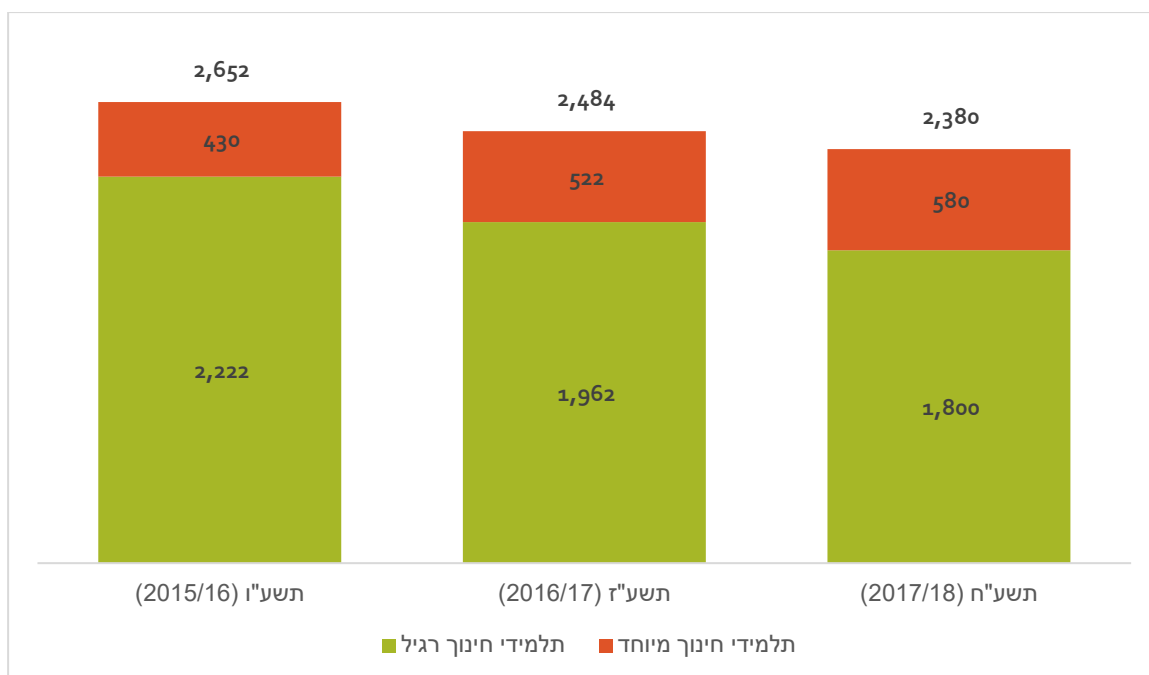
- ¹ ילד חולה, כהגדרתו בחוק, הוא ילד בגיל חינוך חинם השוהה בבית פרק זמן העולה על 21 ימים רצופים, על פי הוראת רופא, וכן ילד החולה במחלה מתמשכת. עד שנת הלימודים תשע"ח היו זכאים לחינוך חинם מכוח חוק חינוך חинם לילדים חולים רק ילדים מעל גיל 5. ביולי 2017 תוקן החוק והוא חל כיום על כלל הילדים בגיל חינוך חובה.
- ² משרד החינוך, מכרז היקפים משתנים מס' 24/6.2014: הפעלת שירותי חינוך לילדים חולים בביתם, 19 ביוני 2014. תוקף המכרז הוא לארבע שנים, והוא אמור להסתיים בסוף 2018. אולם משרד החינוך האריך את ההתקשרות עד סוף שנת הלימודים תשע"ט, כדי למנוע את העברת השירות בשנת הלימודים, כפי שהיה בינואר 2015.
- ³ להרחבה על התוכנית ומטרותיה ראו: אתי וייסבלאי, חינוך לילדים עם צרכים מיוחדים בישראל – נתונים וסוגיות מרכזיות, פרק 6.3: חינוך לילדים חולים המרותקים לביתם, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 14 בדצמבר 2015.
- ⁴ הכנסת ה-20, ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, דיון הוועדה, מתן מענה לימודי לתלמידים חולים במערכת החינוך – ישיבת מעקב, 30 באוקטובר 2017; מעקב אחר התקנת תקנות לחוק חינוך חинם לילדים חולים, 26 ביוני 2016.
- ⁵ טיטות תקנות חינוך חинם לילדים חולים (תוכנית חינוך לילדים מאושפזים וילדים חולים), תשע"ח-2018, פורסם להערות הציבור: 16 באוגוסט 2018.
- ⁶ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

תרשים 1: תלמידים חולים שקיבלו שירות במסגרת תוכנית "שלבים" (2016–2018)

זאת ועוד, על פי נתוני משרד החינוך, כשליש מתלמידי התוכנית בכל חודש הם תלמידים החינוך היסודי והקדם-יסודי וכשני שלישים הם תלמידי החינוך העל-יסודי.⁷

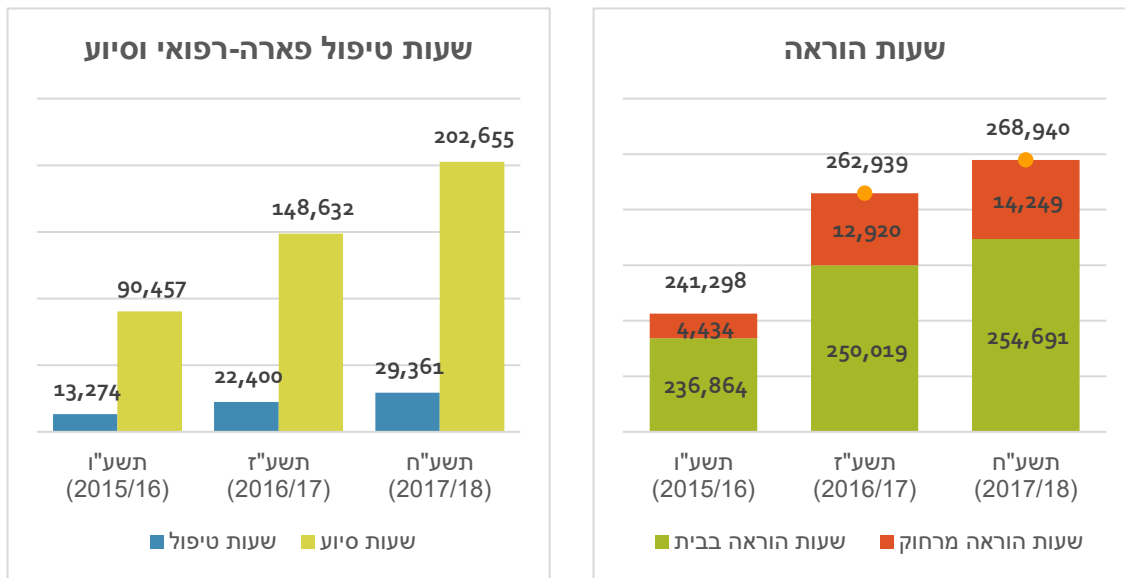
למרות הירידה במספר התלמידים בתוכנית שלבים, גדל מספר שעות ההוראה, שעות הסיוע ושעות הטיפול הפארה-רפואי שניתנו במסגרתה במידה ניכרת. בשנת הלימודים תשע"ח ניתנו במסגרת התוכנית 254,691 שעות הוראה בבית התלמיד, וכן ניתנו 14,249 שעות הוראה מרחוק, 29,361 שעות טיפול ו- 202,655 שעות סיוע. הנתונים המפורטים בתרשימים שלהלן:⁸

⁷ דבורה מנחם, מדריכה מרכזת ארצית (חינוך מיוחד), אגף א' חינוך מיוחד, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך, דוא"ל, 2 בדצמבר 2018.

⁸ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

תרשים 2: שעות הוראה, טיפול פארה-רפואי וסיוע בתוכנית "שלבים", (2016–2018)

נציין כי לפי מידע שנתקבל ממשרד החינוך בעבר, בשנת 2014 ניתנו לתלמידים חולים המרותקים לביתם 189,639 שעות הוראה ו-27,000 שעות סיוע וטיפול פארה-רפואי. אי-אפשר היה לקבל ממשרד החינוך מידע מדויק ומפורט על תלמידים ושעות הוראה בתוכנית לפני שנת 2014.⁹

יתר על כן, במכרז שפורסם בשנת 2014 העריך משרד החינוך כי מספר התלמידים החולים בשנה הוא כ-3,500, ומהם כ-150 תלמידים מהחינוך המיוחד. כמו כן, העריך המשרד כי היקפי הפעילות המשוערים בשנת הלימודים יהיו כ-175,000 שעות הוראה (מהן כ-5,000 שעות למידה מרחוק, כ-15,000 שעות סיוע חינוכי וכ-2,000 שעות טיפול פארה-רפואי). כפי שאנו רואים, מספר התלמידים בתוכנית נמוך יותר מהערכות משרד החינוך בעת היציאה למכרז, אך מספר תלמידי החינוך המיוחד גבוה יותר. נוסף על כך, העריך משרד החינוך בחסר את מספר שעות ההוראה, שעות הסיוע ושעות הטיפול הפארה-רפואי בתוכנית.¹⁰

הפערים בין הערכות משרד החינוך על היקף הפעילות בתוכנית שלבים לביצוע בפועל באים לידי ביטוי **בתקציבי התוכנית.**

לתוכנית שלבים מוקצית תקנה תקציבית ייעודית במסגרת תקציב משרד החינוך. על פי נתוני תקציב משרד החינוך בין השנים 2012 ל-2017, תקציב התקנה וביצוע התקציב גדלו ביותר מפי שלושה. תקציב התקנה בשנים 2012 עד 2019 מפורט בטבלה שלהלן:¹¹

⁹ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, [חינוך לילדים עם צרכים מיוחדים בישראל – נתונים וסוגיות מרכזיות](#), פרק 6.3: חינוך לילדים חולים המרותקים לביתם, כתיבה: אתי וייסבלאי, 14 בדצמבר 2015. עמ' 34.

¹⁰ משרד החינוך, מכרז היקפים משתנים מס' 24/6.2014: הפעלת שירותי חינוך לילדים חולים בביתם, 19 ביוני 2014. במכרז הובהר כי מאחר שמדובר במכרז היקפים משתנים, למשרד שמורה הזכות להגדיל או לצמצם את היקפי הפעילות המשוערים בהתאם לשיקולי המשרד והתקציב השנתי הקיים לפעילות במרכז.

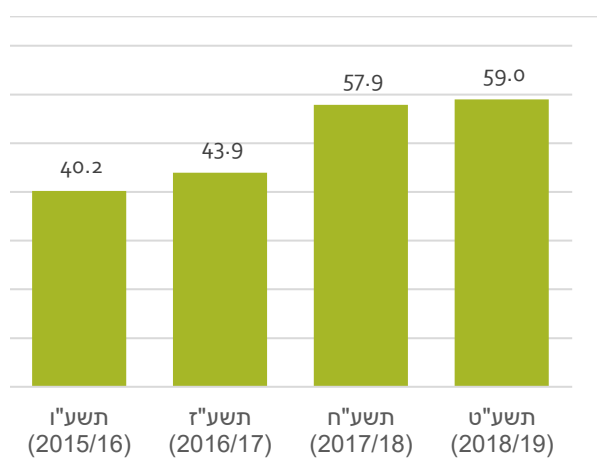
¹¹ לפי נתוני משרד האוצר, תקציב וביצוע תקציב 2012 עד 2019 באתר www.data.gov.il וכן [תקציב המדינה - פיסקלי-דיגיטלי](#). בשנים 2012 עד 2014 תקנה 20261266, שנת 2015 ואילך תקנה 20410129. נתוני ביצוע תקציב כולל התחייבויות רשומות בסוף שנה אשר ממומשות בשנה העוקבת כנגד דוחות ביצוע ועודפים ממומשים. נתקבלו באמצעות, נביה אבו-יוסף, מנהל תחום תקציב חינוך מוניציפאלי, מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך, דואר אלקטרוני, 5 בדצמבר 2018.

טבלה 1: תקציב משרד החינוך לתלמידים חולים מרותקים לביתם, 2012-2019 (מיליוני שקלים)

2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	
64.9	50.7	47.0	31.6	28.8	21.5	21.6	12.7	מקורי
---	--	65.7	45.5	34.1	25.5	23.7	20.9	מאושר
---	--	53.5	39.5	31.5	23.3	20.3	20.9	ביצוע
--	--	65.7	45.5	34.1	25.5	23.7	20.9	ביצוע כולל עודפים מחוייבים

תרשים 3: תקציב תוכנית שלבים לפי הסכם המסגרת מול חברת קדימה מדע, תשע"ו-תשע"ט (מיליוני שקלים)

העברת התקציב למימון שעות הוראה בתוכנית לזכיין מתבצעת באמצעות הסכם מסגרת שנחתם מול הזכייין, ובו נקבע היקף המשאבים הכספיים שיוקצו לתוכנית מדי שנת לימודים. מאז שנת הלימודים תשע"ו (2015-2016) גדל תקציב הסכם המסגרת בכ-50%, ובשנת תשע"ט (2018-2019) הוא עומד על 59 מיליון שקלים.¹² לעניין הסכם המסגרת לשנת הלימודים הנוכחית, נציין כי על פי נציג מינהל כלכלה ותקציבים, בשנים קודמות הוגדל הסכם המסגרת בשנת הלימודים על פי מספר התלמידים ושעות ההוראה בפועל.¹³ פירוט התקציב השנתי של התוכנית על פי הסכם המסגרת מובא בתרשים 3.

מהעיבוד של נתוני משרד החינוך על התקציב, שעות ההוראה והתלמידים בתוכנית שלבים אפשר ללמוד על גידול בתקציב השנתי הממוצע לתלמיד בתוכנית ובהקצאת שעות: התקציב השנתי הממוצע לתלמיד גדל בכ-60%, מספר שעות ההוראה השנתי הממוצע לתלמיד גדל בכ-24%, מספר שעות הסיוע לתלמיד חינוך מיוחד גדל בכ-66% ומספר שעות הטיפול הפארה-רפואי גדל בכ-64%. הנתונים מפורטים בטבלה שלהלן.¹⁴

טבלה 2: תקציב שנתי ממוצע לתלמיד ומספר שעות ממוצע, תשע"ו-תשע"ח

תשע"ח (2018-2017)	תשע"ז (2017-2016)	תשע"ו (2016-2015)	
24,324	21,540	15,147	תקציב שנתי ממוצע לתלמיד (בש"ח)
113.0	105.9	91.0	ממוצע שעות הוראה שנתיות לתלמיד
349.4	284.7	210.4	ממוצע שעות סיוע שנתיות לתלמיד חינוך מיוחד
50.6	42.9	30.9	ממוצע שעות טיפול שנתיות לתלמיד חינוך מיוחד

¹² רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

¹³ נביה אבו-יוסף, מנהל תחום תקציב חינוך מוניציפאלי, מינהל כלכלה ותקציבים, משרד החינוך, שיחת טלפון, 28 בנובמבר 2018.

¹⁴ בנתוני שעות ההוראה נכללים גם שעות ההוראה בבית התלמיד וגם שעות ההוראה מרוחק. לצורך העיבוד, נעשה שימוש בנתוני הסכם המסגרת של משרד החינוך מול חברת 'קדימה מדע'.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

2. זכאות לשעות הוראה בתוכנית שלבים וניצולן

לתלמידים בתוכנית שלבים ניתנים שעות הוראה, טיפולים פארה-רפואיים וסיוע פרטני על פי תוכנית אישית שנבנית בעבורם בשיתוף המסגרת החינוכית שבה הם לומדים. להלן נדון בהוראות משרד החינוך בדבר הזכאות לשעות הוראה לתלמיד בביתו במסגרת תוכנית שלבים ובמידע הקיים על ניצול שעות הוראה בתוכנית.

2.1. מדיניות משרד החינוך בדבר זכאות תלמידים בתוכנית שלבים לשעות הוראה, לטיפול ולסיוע

עדה, בהיעדר תקנות לחוק חינוך חינם לילדם חולים, יש חוסר בהירות בעניין הזכאות של תלמידים חולים לשעות הוראה, לטיפולים פארה-רפואיים ולסיוע פרטני במסגרת תוכנית שלבים.

בעניין שעות הוראה בתוכנית, במכרז משרד החינוך נקבע כי תלמיד חולה, המרותק לביתו, זכאי לארבע עד שמונה שעות הוראה שבועיות, לפי שלב החינוך, משך השהות שלו בבית ומשתנים נוספים (תלמידים עולים, תלמידים במעבר, תלמידי חינוך מיוחד וכד').¹⁵ מנגד, נמסר לנו ממשרד החינוך כי מספר שעות ההוראה שתלמיד זכאי לו נקבע על פי שלב החינוך של הילד בלבד: תלמידים בגן ובבתי ספר יסודיים זכאים לעד שש שעות שבועיות; תלמידים בחטיבת ביניים וחטיבה עליונה זכאים לעד שמונה שעות שבועיות, ותלמידים הניגשים למבחני בגרות זכאים לעד 12 שעות שבועיות. נציגי האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך ציינו כי המשרד לא שינה את הכתוב במכרז, שכן במכרז נקבע כי שעות הלימוד יותאמו ליכולתו של התלמיד, בהתחשב במצבו הרפואי וביכולתו הלימודית בתקופה שהוא בביתו. לפיכך, כיום המשרד מאפשר מרחב במתן השעות בתוך הטווח שנקבע במכרז.¹⁶ נדגיש כי עמדת המשרד העדכנית בדבר שעות ההוראה בתוכנית שלבים אינה מובאת בהוראות המסדירות את התוכנית.

מחלוקת בנושא זה התגלעה גם בדיון ועדת החינוך של הכנסת באוקטובר 2017. נציגי הורים ומורים בתוכנית התלוונו בדיון על הפחתת מספר שעות הלימוד לתלמידים חולים. נציגי חברת "קדימה מדע" אישר את נכונות הטענות. מנגד, רחלי אברמזון, מנהלת האגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך, טענה כי לא היה קיצוץ בשעות הלימוד בתוכנית, וכי כל תלמיד מקבל את מספר השעות שהוא זכאי לו לפי המכרז ואף מעבר לכך.¹⁷ בתשובה על פנייתנו בעניין זה, ציינו נציגי האגף כי מספר השעות שהוגדר במכרז איננו מספר השעות שכל תלמיד זכאי לו אלא מספר שעות מקסימלי. שכן, את מספר השעות בפועל קובע צוות בית הספר על פי תוכנית העבודה שנבנית בעבור התלמיד. בראשית שנת הלימודים תשע"ח התבקשו צוותי בית הספר לבחון שוב את הצורך של כל תלמיד בשעות הלימוד, ולא לאשר באופן אוטומטי את מספר השעות המאושרות המרבי.¹⁸

בעניין שעות סיוע וטיפולים פארה-רפואיים הניתנים לתלמידי חינוך מיוחד, במכרז לא צוין מספר שעות הלימוד המדויק שתלמידים חולים זכאים להן, אך נקבע כי הם זכאים לטיפולים פארה-רפואיים ולשירותי

¹⁵ משרד החינוך, מכרז היקפים משתנים מס' 24/6.2014: הפעלת שירותי חינוך לילדים חולים בביתם, 19 ביוני 2014. סיכום תשובות לשאלות שהגיעו עד לתאריך 3.7.2014, 20 באוגוסט 2014.

¹⁶ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

¹⁷ הכנסת ה-20, ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, דיון הוועדה, מתן מענה לימודי לתלמידים חולים במערכת החינוך – ישיבת מעקב, 30 באוקטובר 2017. אבי זיו, המשנה למנכ"ל קדימה מדע, מכתב לוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 29 באוקטובר 2017.

¹⁸ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, מענה לפניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

סייעת, מתוקף הזכאות שנקבעה להם בעניין לימודים במסגרת החינוכית, ועל פי הוראות חוזרי מנכ"ל משרד החינוך בעניין זה. כמו כן, נקבע כי מספר שעות הסיוע החינוכי לילד חולה לא יעלה על מספר השעות שבהן התלמיד אמור לשהות בבית הספר בשגרה (בעת שאינו חולה).¹⁹ ממשרד החינוך נמסר כי תלמידים בחינוך המיוחד זכאים, נוסף על שעות ההוראה, לשעות סיוע ולטיפולים פארה-רפואיים. היקף השעות לתלמיד הזכאי לשירותי חינוך מיוחד נקבע על פי מספר השעות במסגרת החינוכית שבה הוא משובץ. כמו כן, מספר השעות הכולל שתלמיד מקבל לא יעלה על מספר שעות הלימוד בכיתתו.²⁰

בתקנות לחוק חינוך חנים לילדים חולים, שהוגשו לוועדת החינוך בדצמבר 2018, מוצע לקבוע לראשונה זכאות של תלמידים חולים לשעות הוראה, לטיפול פארה-רפואי ולסיוע בביתם. לפי התקנות, בעבור ילד חולה בביתו תגובש תוכנית חינוך אישית, בשיתוף המורים המלמדים אותו בביתו וצוות המוסד החינוכי שבו הוא משובץ. התוכנית תותאם לילד, ויובאו בה בחשבון גילו, מצבו הבריאותי והתפקודי, יכולותיו הלימודיות, מסוגלותו ללימודים, סוג המוגבלות שלו ומאפייניה ותוכנית הלימודים במוסד החינוך שבו הוא משובץ. בתוכנית ייכללו מספר שעות הלימוד ושעות התמיכה לצורך סיוע שהתלמיד זכאי להן. מספר שעות הלימוד השבועי המרבי לילד חולה בביתו, המוצע בטיטות התקנות: תלמידי גן וכיתות א'–ב' – עד 7 שעות; תלמידי כיתות ג'–ו' – עד 9 שעות; תלמידי כיתות ז'–ט' – עד 11 שעות; תלמידי כיתה י' – עד 13 שעות, תלמידי כיתות י"א וי"ב – עד 13 שעות, אם הם נבחנים בבחינות הבגרות, ועד 11 שעות אם הם אינם נבחנים בבחינות הבגרות.

בתקנות מוצע לקבוע שמספר שעות הסיוע לתלמידי חינוך מיוחד חולים בביתם הוא 5 עד 10 שעות שבועיות, והוא תלוי במשך הזמן שבו התלמיד שוהה בביתו. תלמידים שהיו זכאים לטיפול פארה-רפואי פרטני במוסד החינוכי שבו למדו יהיו זכאים לקבל משעה ועד שלוש שעות שבועיות של טיפולים פארה-רפואיים בביתם, על פי סוג המוגבלות וצורכי התלמיד כפי שנקבעו בתוכנית החינוכית-טיפולית שגיבש בעבורו צוות המוסד החינוכי שבו הוא משובץ. תלמידים סיעודיים ומונשמים בלבד יהיו זכאים לעד 20 שעות סיוע שבועיות ולעד חמש שעות טיפולים פארה-רפואיים.²¹

2.2. ניצול שעות הוראה בתוכנית שלבים

עם פתיחת שנת הלימודים הנוכחית, תשע"ט (2019–2018), טענו הורים כי תלמידים חולים רבים שזכאים לשעות הוראה וטיפול במסגרת תוכנית שלבים אינם מקבלים שירות כלל או מקבלים שירות חלקי בלבד.²² טענות דומות על מספר שעות הוראה קטן לעומת השעות שהוקצו בשנת הלימודים הקודמת, תשע"ח (2018–2017), טענו מורים בתוכנית שלבים.²³

בהמשך לדברים אלו התבקש מרכז המחקר והמידע של הכנסת לבדוק אם אכן יש מקרים שבהם תלמידים בתוכנית שלבים לא ניצלו את זכאותם לשעות הוראה בתוכנית על פי הוראות המשרד, ומהו הפער בין

¹⁹ משרד החינוך, מכרז היקפים משנתים מס' 24/6.2014: הפעלת שירותי חינוך לילדים חולים בביתם, 19 ביוני 2014.
²⁰ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

²¹ טיטות תקנות חינוך חנים לילדים חולים (תוכנית חינוך לילדים מאושפזים וילדים חולים), תשע"ח–2018, פורסם להערות הציבור: 16 באוגוסט 2018.

²² מטה המאבק לילדים חולים, מצגת לדיון ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 29 באוקטובר 2018.
²³ הכנסת ה-20, ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, דיון הוועדה, משבר בתוכנית "שלבים" להוראת ילדים חולים בכיתם, 30 באוקטובר 2018. נציין כי טענות דומות טענו מורים בתוכנית בעבר, ראו: הכנסת ה-20, ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, דיון הוועדה, העסקת מורות בתוכנית שלבים קדימה מדע, 14 בדצמבר 2016.

מספר שעות ההוראה שהתלמידים זכאים להן בתוכנית למספר שעות ההוראה שקיבלו בפועל. נציין כי בבדיקה מסוג זה מתעוררים קשיים ניכרים, מכמה סיבות:

1. אף כי יש הגדרות כלליות לזכאות של תלמידים לשעות הוראה בתוכנית שלבים, שעות ההוראה של כל תלמיד בתוכנית נקבעות לפי תוכנית אישית הנבנית בעבורו על פי גילו, יכולתו, אפיון המוגבלות שלו וכד';
2. לצוות ההוראה בתוכנית ולמשפחתו של התלמיד ניתן שיקול דעת להפחית את שעות ההוראה הניתנות על פי התוכנית האישית על פי מצבו הרפואי, יכולתו וצרכיו של התלמיד.
3. זמן השהייה של תלמידים בתוכנית אינו קבוע: חלק מן התלמידים מקבלים שירות בתוכנית לזמן קצר ואחרים – למשך חודשים אחדים או שנת לימודים שלמה;

כדי להתמודד עם קשיים אלו ביקשנו ממוסד החינוך נתונים על מספר התלמידים שהשתתפו בתוכנית בכל אחד מן החודשים בשנת הלימודים תשע"ח (2017–2018) ובחודשים הראשונים של שנת הלימודים תשע"ט (2018–2019), וכן נתונים על מספר שעות ההוראה הכולל שתלמידים אלו היו זכאים להן באותם חודשים ומספר שעות ההוראה הכולל שהעבירו מורי התוכנית בכל חודש. נדגיש כי **מקור כל הנתונים הוא הזכיין המפעיל את תוכנית שלבים, קדימה מדע, ומשרד החינוך אינו אוסף נתונים באופן עצמאי על תלמידים חולים, על זכאותם לשעות הוראה בתוכנית שלבים ועל השירות שהם מקבלים במסגרת זו.**

בטבלה שלהלן מוצגים הנתונים שהתקבלו ממוסד החינוך בתשובה על פנייתנו. למרות בקשתנו, משרד החינוך לא מסר לנו נתונים על זכאות תלמידים לשעות הוראה בתוכנית אלא על שעות הוראה שניתנו בפועל בלבד. על פי משרד החינוך, אף כי הוא מקבל מן הזכיין מידע על התוכנית האישית שהוכנה לכל תלמיד, ובתוך כך מידע על שעות ההוראה שהוא זכאי להן, מידע זה לא נרשם ומתועד באופן שמאפשר להפיק ממנו נתונים על הזכאות הכוללת של תלמידים בתוכנית לשעות הוראה. בשל כך, **אי-אפשר ללמוד על פער בין שעות ההוראה שהתלמידים זכאים להן בתוכנית לשעות ההוראה שניתנו בפועל.**

טבלה 3: תלמידים, שעות הוראה ושעות טיפול וסיוע בתוכנית שלבים, ספטמבר 2017–אוקטובר 2018

שעות טיפול וסיוע			שעות הוראה			תלמידים			
סך הכול	שעות טיפול פארה-רפואי	שעות סיוע	סך הכול	הוראה מרחוק	בבית התלמיד	סך הכול	חינוך מיוחד	חינוך רגיל	
תשע"ח (ספטמבר 2017–אוגוסט 2018)									
13,531	1,585	11,946	12,362	312	12,050	561	236	325	ספטמבר
15,489	1,945	13,544	17,426	585	16,841	723	248	475	אוקטובר
18,413	2,093	16,320	21,731	1,121	20,610	900	283	617	נובמבר
18,078	2,388	15,690	23,394	1,427	21,967	978	312	666	דצמבר
20,187	2,323	17,864	26,486	1,767	24,719	1,028	339	689	ינואר
17,980	1,974	16,006	24,494	1,402	23,092	1,099	357	742	פברואר
18,964	2,667	16,297	26,599	1,655	24,944	1,193	369	824	מרס
19,663	2,177	17,486	25,979	1,499	24,480	1,189	389	800	אפריל
21,527	2,527	19,000	30,792	1,790	29,002	1,265	408	857	מאי
19,279	2,360	16,919	26,601	1,540	25,061	1,224	423	801	יוני
21,984	2,204	19,780	23,644	972	22,672	939	381	558	יולי
11,627	1,309	10,318	2,989	0	2,989	242	225	17	אוגוסט
תשע"ט (ספטמבר–אוקטובר 2018)									
12,691	1,325	11,366	9,639	154	9,485	499	256	243	ספטמבר
17,243	2069	15,174	16,107	431	15,676	660	272	388	אוקטובר

מן הנתונים שבידינו עולות כמה נקודות שיש בהן עניין:

- מספר התלמידים בראשית שנת הלימודים תשע"ט נמוך ממספרם בשנת הלימודים תשע"ח. במספר התלמידים חולים הלומדים בחינוך הרגיל חלה ירידה, ואילו מספר תלמידי חינוך מיוחד, המקבלים שירות מן התוכנית, גבוה לעומת תחילת שנת הלימודים הקודמת. מגמה זאת עולה בקנה אחד עם העלייה בשיעורם של תלמידי החינוך המיוחד בכלל התלמידים בתוכנית שלבים שראינו לעיל.
- בהתאמה לירידה במספר התלמידים, גם מספר שעות ההוראה בחודשים ספטמבר ואוקטובר 2018 נמוך ממספר שעות ההוראה באותם חודשים בשנת הלימודים תשע"ח (2017–2018); ירידה זו עשויה להסביר את טענות המורים בעניין זה. עם זאת, נציין כי בכל אחת משנות הפעלת התוכנית, מספר התלמידים ושעות ההוראה בראשית שנת הלימודים קטן ממספרם בחודשים הבאים, והוא הולך ועולה עד לסיום שנת הלימודים; כך שמצב זה עשוי להשתנות במשך שנת הלימודים.
- מספר שעות ההוראה הממוצע לתלמיד בכל אחד מן החודשים בשנת הלימודים תשע"ח, בין 5.5 ל-6.5 שעות הוראה שבועיות, הוא בחלקו התחתון של הטווח שקבע משרד החינוך בעבור תלמידים בתוכנית שלבים. נזכיר כי על פי נתוני משרד החינוך, רוב התלמידים בתוכנית לומדים בחינוך העל-יסודי ועשויים להיות זכאים לעד שמונה שעות הוראה שבועיות (או 12 שעות לתלמידים הלומדים לבחינות הבגרות).
- ממוצע שעות הטיפול הפארה-רפואי הוא בין כ-1.5 ל-2.0 שעות שבועיות לתלמיד בחינוך המיוחד. לשם השוואה, תלמידי חינוך מיוחד הלומדים במסגרת חינוכית וזכאים לטיפולים פארה-רפואיים עשויים

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

להיות זכאים ל-1.9 עד 2.9 שעות טיפול פארה-רפואי בשבוע בהתאם לאפיון המוגבלות, סוג המסגרת, שלב החינוך וכד'.²⁴

- ממוצע שעות הסיוע השבועיות לתלמיד חינוך מיוחד בתוכנית הוא בין 10 ל-14. זאת ועוד, לתלמידי חינוך מיוחד הלומדים במסגרת חינוכית וזכאים לסייעת אישית ניתנות בין 7 ל-30 שעות סיוע שבועיות על פי אפיון המוגבלות ורמת התפקוד של התלמיד.²⁵

כמו כן, משרד החינוך מסר לנו נתונים שקיבל מן הזכייין על תלמידים שלא מקבלים שירות מטעמו. לפי נתונים אלו, ניכר קושי מהותי במתן טיפולים פארה-רפואיים לתלמידי חינוך מיוחד בתוכנית שלבים.²⁶

טבלה 4: תלמידי תוכנית שלבים שלא קיבלו את מלוא שעות הלימוד, הסיוע או טיפול פארה-רפואי שלהן הם זכאים, ספטמבר 2017–אוקטובר 2018

תלמידי תוכנית שלבים שלא קיבלו את מלוא שעות הלימוד, הסיוע או טיפול פארה-רפואי שלהן הם זכאים, ספטמבר 2017–אוקטובר 2018	תלמידי תוכנית שלבים שלא קיבלו את מלוא שעות הלימוד, הסיוע או טיפול פארה-רפואי שלהן הם זכאים, ספטמבר 2017–אוקטובר 2018	תלמידי תוכנית שלבים שלא קיבלו את מלוא שעות הלימוד, הסיוע או טיפול פארה-רפואי שלהן הם זכאים, ספטמבר 2017–אוקטובר 2018
44 (7.8%)	24 (10.2%)	ספטמבר 2017
26 (3.6%)	25 (10.1%)	אוקטובר 2017
23 (2.6%)	27 (9.5%)	נובמבר 2017
22 (2.2%)	23 (7.4%)	דצמבר 2017
23 (2.2%)	27 (8.0%)	ינואר 2018
20 (1.8%)	29 (8.1%)	פברואר 2018
18 (1.5%)	32 (8.7%)	מרס 2018
22 (1.9%)	36 (9.3%)	אפריל 2018
17 (1.3%)	35 (8.6%)	מאי 2018
15 (1.2%)	35 (8.3%)	יוני 2018
12 (1.3%)	35 (9.2%)	יולי 2018
4 (1.7%)	34 (15.1%)	אוגוסט 2018
3 (0.6%)	32 (12.5%)	ספטמבר 2018

כפי שאנו רואים, בקרב תלמידים בחינוך הרגיל, שיעור התלמידים שחסרו להם שעות הוראה הלך והצטמצם במהלך שנת הלימודים תשע"ח ובתחילת שנת הלימודים תשע"ט, ואילו בקרב תלמידי חינוך מיוחד, לא חלה ירידה בשיעור התלמידים שחסרו להם שעות טיפול פארה-רפואי ומספרם אף הולך וגדל, בהתאם לגידול במספר תלמידי חינוך מיוחד בתוכנית. בספטמבר 2018, 13% מתלמידי חינוך מיוחד בתוכנית שלבים, 32 תלמידים, לא קיבלו את כלל שעות הטיפול שהם זכאים להן. על פי משרד החינוך, אחד הקשיים המהותיים שהם מתמודדים עימם בסיוע לימודי לילדים חולים לפי חוק הוא מחסור ניכר במטפלים פארה-רפואיים; המחסור מוכר גם במערכת החינוך הפורמלית, ובא לידי ביטוי גם בחינוך לילדים חולים בביתם. בבעיה זו דנו משרד החינוך ונציגי קדימה מדע כמה פעמים במסגרת דיוני ועדת החינוך של הכנסת בשנתיים האחרונות, אך למרות זאת לא הושגה התקדמות לקראת פתרון.²⁷

²⁴ חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשס"א/8, יישום חוק החינוך המיוחד: שירותים פארה-רפואיים לתלמידים במסגרות החינוך המיוחד, כ"ו באדר ב' תש"ס, 2 באפריל 2000.

²⁵ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל תשס"ח/3(ד), כי במרחשוון התשס"ח, 01 בנובמבר 2007, [תכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל – לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות](#).

²⁶ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. התקבל ב-21 בנובמבר 2018. לא התקבלו נתונים בעבור חודש אוקטובר 2018.

²⁷ הכנסת ה-20, ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, דיון הוועדה, [מתן מענה לימודי לתלמידים חולים במערכת החינוך – ישיבת מעקב](#), 30 באוקטובר 2017.

3. פיקוח משרד החינוך על תוכנית שלבים

בחוק חינוך חנם לילדים חולים מוטלת, כאמור, על משרד החינוך האחריות למתן שירותי חינוך לילדים חולים, אך לא מובא בו פירוט בדבר סמכויות הפיקוח של המשרד על שירותים אלו, בדבר הגורם המפקח ובדבר המשאבים שיקצה משרד החינוך לצורך זה. ביקורת על משרד החינוך בעניין זה נמתחה בדיוני ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת בשנים האחרונות, ובפרט בישיבת הוועדה באוקטובר 2017. חברי הכנסת והמשתתפים בדיון ציינו כי מדיניות משרד החינוך שבמסגרתה ניתנים השירותים החינוכיים באמצעות זכיון חיצוני, מחייבת את המשרד לפקח פיקוח הדוק על הזכיון ועל השירותים הניתנים לתלמידים באמצעותו. נטען כי בפועל פיקוח מסוג זה לא מתקיים, אין מידע ברור על שעות ההוראה, על הסיוע והטיפול שהתלמידים זכאים להם, על האופן שבו נקבעו שעות אלו ועד כמה הן ניתנות בפועל לתלמידים בתוכנית. על כן, הזכיון יכול להקצות שעות הוראה וטיפולים לתלמידים כרצונו וללא קריטריונים ברורים, ואף לשלול אותם. בסיכום הדיון עמד יו"ר הוועדה חה"כ מרגי על הפערים בין טענות ההורים והארגונים לתשובת נציגי משרד החינוך בקשר לשירותים בתוכנית, וביקש ממשרד החינוך להביא בפניו את התוכנית המפורטת של המשרד לטיפול בתלמידים החולים.²⁸

בהצעת התקנות לחוק חינוך חנם לילדים חולים, שהוגשה לוועדת החינוך של הכנסת בדצמבר 2018, הוטלו לראשונה סמכויות פיקוח של משרד החינוך על מפקחי משרד החינוך באגף לחינוך מיוחד. **עד כה, בהיעדר תקנות המגדירות את סמכויות משרד החינוך בעניין זה, הפעיל משרד החינוך בשנים האחרונות כלים לצורך פיקוח ובקרה על השירותים לתלמידים בתוכנית שלבים, ובהם:**

- במכרז משרד החינוך הזכיון מחויב להגיש דוחות ביצוע חודשיים ובהם נתונים מקיפים על תלמידים שקיבלו שירות באותו חודש ופירוט של שעות ההוראה שניתנו להם. דיווחים אלו, המאושרים על ידי הורי התלמידים, משמשים אסמכתה לתשלום לזכיון בעבור שעות הוראה בתוכנית. כמו כן, הזכיון מחויב להעביר למשרד החינוך את פרטי התלמידים שלא קיבלו שירות.
- צוות האגף לחינוך מיוחד מקיים פגישות קבועות, חודשיות ודו-חודשיות, עם צוות מטה שלבים לצורך חידוד נהלים, העלאת סוגיות לבדיקה ודיון פרטני במקרים מורכבים הדורשים התייחסות מיוחדת;
- משרד החינוך מינה מומחית תחום ילדים חולים בכל אחד מן המת"איות, והיא עומדת בקשר שוטף עם בתי הספר באזור שלה ומקבלת מידע על תלמידים חולים מבתי הספר ומהמתאמים של תוכנית שלבים. מומחית התחום עומדת בקשר הן עם המסגרת החינוכית שבה רשום התלמיד, הן עם מתאמת תוכנית שלבים והן עם המדריכה הארצית באגף חינוך מיוחד, ומסייעת במקרה הצורך בקידום העבודה המשותפת של צוותי ההוראה מטעם תוכנית שלבים והמסגרת החינוכית. על פי הנחיות משרד החינוך, מומחיות התחום שולחות את נתוני התלמידים המקבלים שירות מתוכנית שלבים באזור שלהן, פעמיים בשנה, למדריכה הארצית באגף לחינוך מיוחד, לצורך איסוף מידע ותיעוד.²⁹ נציין כי למרות בקשתנו לקבל נתונים אלו כדי לבחון את התאמתם לנתוני הזכיון, משרד החינוך לא העביר לנו את דיווחי מומחיות התחום על תלמידים חולים. ממשרד החינוך נמסר כי המידע שבידי מומחיות התחום מקיף פחות מדיווחי הזכיון, שכן המסגרת החינוכית מחויבת בפנייה לזכיון אך לא למומחיות התחום במת"איות.³⁰

²⁸ ש.ם.

²⁹ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך מיוחד, הנחיות ליישום חוק חינוך חנם לילדים חולים, התשס"א–2001, בשנת הלימודים התשע"ז, 12 בספטמבר 2016.

³⁰ אורנה מידן, מדריכה ארצית תלמידים חולים, אגף לחינוך מיוחד, משרד החינוך, שיחת טלפון, 27 בנובמבר 2018.

– במקרה הצורך נערכות ישיבות במסגרות החינוכיות בהשתתפות הצוות החינוכי בבית הספר, המפקח על בית הספר, מומחית תחום ילדים חולים במתי"א, המדריכה הארצית באגף לחינוך מיוחד והורית התלמיד.³¹

בין הקשיים שציין משרד החינוך בקשר לעבודת הזכייין ולפיקוח עליה: דיווחי הצוותים שמטפלים בילדים החולים נמסרים למשרד החינוך באופן ידני, והדבר מקשה על ניהול העבודה והפיקוח עליה. על פי משרד החינוך, בניסוח המכרז שיפורסם בהמשך תיכלל דרישה לדיווחים מקוונים של צוותי ההוראה. כמו כן, התגלו קשיים בחלק מן המקרים בניהול הקשר בין צוותי ההוראה של תוכנית שלבים לצוותי ההוראה של בית הספר. כדי להתמודד עם בעיה זו, התקיים יום עיון בנושא לצוותי ההוראה, ובמסגרתו נערכו סדנאות יישומיות.³²

נציין כי בפרק 6 במכרז מצוין כי משרד החינוך רשאי לגבות פיצוי מוסכם מן הזכייין במקרים האלה: אי-הגעה לילד החולה בתוך 96 שעות לאחר הודעה מבית הספר, מסיבות התלויות בקבלן, אי-איוש משרות הוראה, משרות סיוע ומשרות טיפול פארה-רפואי, על פי הוראות המכרז, אי-הגשת דוחות ואי-הכנת חומרי למידה נדרשים לתלמיד חולה. בכל אחד מהמקרים האלה משרד החינוך ראשי לגבות 500 ש"ח פיצוי מן הזכייין.³³ ממשרד החינוך נמסר כי לא היו מקרים שבהם הזכייין חויב בפיצוי על שירות חלקי בתקופה שבה הוא מפעיל את השירות.³⁴

נוסף על כך, משרד החינוך ציין כי חברת קדימה מדע פנתה למכון מחקר חיצוני לעריכת **מחקר הערכה על התוכנית**. יש לשים לב כי לפי המכרז אין חובה לערוך מחקר הערכה לתוכנית, ומשרד החינוך לא ערך מחקר מסוג זה מטעמו. לבקשתנו, העבירה אלינו חברת קדימה מדע מחקר זה. דוח הערכת פעילות שלבים נערך בחודשים אוקטובר 2016 עד נובמבר 2017 בקרב כ-250 מורים ו-250 הורים לילדים בתוכנית. הדוח מתמקד בתמיכה ובליווי הפדגוגיים והרגשיים למורים המלמדים בתוכנית ובעבודת המורים מול רכזי התוכנית בקדימה מדע. על פי ממצאי שאלוני עובדי ההוראה, 87% מן המורים הביעו שביעות רצון רבה מן העבודה כמורה, כמטפל או הסייע בבית התלמיד, ו-75% הביעו שביעות רצון מן העבודה בתוכנית שלבים בקדימה מדע. על פי ממצאי שאלוני ההורים, 73% מהורי התלמידים בתוכנית מרוצים מתוכנית הלימודים האישית שילדם מקבל בתוכנית שלבים במידה רבה או רבה מאוד, 16% מרוצים במידה בינונית, 6% מרוצים במידה מועטה ו-5% אינם מרוצים כלל. עם זאת, אין בדוח פירוט נוסף על עמדות הורים כלפי התוכנית ועל השירותים הניתנים לילדיהם במסגרתה.³⁵

³¹ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

³² ש.ם.

³³ משרד החינוך, מכרז היקפים משתנים מס' 24/6.2014: הפעלת שירותי חינוך לילדים חולים בביתם, 19 ביוני 2014.

³⁴ רחלי אברמזון, מנהלת אגף א' חינוך מיוחד, משרד החינוך, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 5 בנובמבר 2018. נתקבל ב-21 בנובמבר 2018.

³⁵ רינה נוימן, ד"ר ארי נוימן, ד"ר מאור שני, הערכת פעילות שלבים – אוגוסט 2017, מובנים – צוות הערכה. נתקבל באמצעות אושרה דנה, מנהלת תוכנית שלבים, World ORT, קדימה מדע, בדוא"ל, 28 בנובמבר 2018.

